

Armina Kapusta

 <https://orcid.org/0000-0003-4955-8630>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji

armina.kapusta@geo.uni.lodz.pl

Michał Wojtkiewicz

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji

michal.wojtkiewicz@edu.uni.lodz.pl

PROBLEMY UŻYTKOWANIA ORLIKÓW W MIEJSKIEJ PRZESTRZENI REKREACYJNEJ – PRZYKŁAD CZĘSTOCHOWY

Abstrakt: Orliki, czyli ogólnodostępne kompleksy boisk ze sztuczną nawierzchnią, przeznaczone przede wszystkim dla dzieci i młodzieży, to obiekty, które pełnią zróżnicowane funkcje (m.in. edukacyjne, rekreacyjne, sportowe). W przestrzeni miejskiej rola orlików jest szczególna, istotne jest ich właściwe wykorzystanie, gdyż są one komplementarne lub konkurencyjne wobec innych obiektów sportowych i rekreacyjnych. Celem artykułu jest analiza funkcjonowania orlików w Częstochowie ze szczególnym uwzględnieniem wpływu różnorodnych form dostępności oraz zagospodarowania na możliwości ich użytkowania. Przeprowadzone badania jakościowe, w tym inwentaryzacja, wywiady eksperckie, obserwacja czynna i bierna, umożliwiły także ocenę zależności między podejmowanymi aktywnościami a stanem obiektów w 2022 r. oraz zidentyfikowanie problemów związanych z ich utrzymaniem. W wyniku wykonanych analiz autorzy zaproponowali obszary w Częstochowie, które potencjalnie mogą zostać zagospodarowane na cele rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, oraz wskazali możliwości zmian w zarządzaniu obiektami, które mogą przyczynić się do optymalizacji ich wykorzystania i utrzymania w dobrym stanie.

Słowa kluczowe: orliki, miejska przestrzeń rekreacyjna, zagospodarowanie rekreacyjne, dostępność obiektu turystycznego i rekreacyjnego, Częstochowa.

PROBLEMS OF USING 'ORLIKI' IN URBAN RECREATIONAL SPACE: THE CASE OF CZĘSTOCHOWA

Abstract: 'Orliki', a widely accessible complex of sports fields with artificial turf, were intended primarily for children and teenagers. They are facilities that serve different roles (including educational, recreational, sports) and in urban space, their function is specific and proper use is essential, as they are complementary or competitive with other sports and recreational facilities. The aim of the article is to analyze the functioning of the 'orliki' in Częstochowa, with particular emphasis on the impact of various forms of accessibility and development possibilities. The conducted qualitative research, including physical inventory, expert interviews, and active and passive observations, has made it possible to assess the impact of activities on their condition in 2022 and to identify problems related to their maintenance. As a result of the analyzes, the authors have proposed potential areas in Częstochowa that should be used for the development of sports and recreational infrastructure, and indicated opportunities to change the management of 'orliki' so that it may contribute to the optimization of use and maintenance.

Keywords: 'orliki', urban recreational space, recreational development, accessibility of a tourist and recreational facility, Częstochowa.

1. ORLIKI JAKO ELEMENT ZAGOSPODAROWANIA REKREACYJNEGO MIASTA – UJĘCIE TEORETYCZNE

Problematyka orlików, boisk ze sztuczną nawierzchnią, jako obiektów rekreacyjnych służących głównie dzieciom i młodzieży w miejskiej przestrzeni rekreacji jest

rzadko podejmowana w pracach geograficznych. Zainspirowało to autorów do analizy studiów przypadków, jakimi są orliki w Częstochowie, a konkretnie wpływu

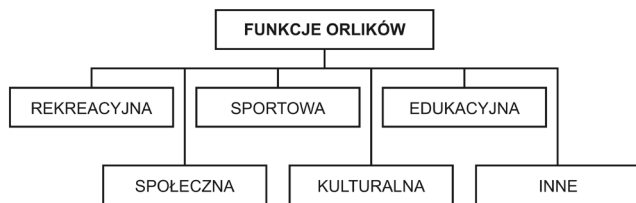
lokalizacji, dostępności i zagospodarowania na wykorzystanie tych obiektów. Opracowując materiał, zdecydowano się na operacjonalizację problemu badawczego, szczególnie na zdefiniowanie stosowanych pojęć, które w literaturze naukowej były dotychczas marginalizowane. Wszelkie rozważania dotyczą Częstochowy, a brak publikacji prezentujących podobne badania przeprowadzone w innych miastach uniemożliwia studia porównawcze. O wyborze Częstochowy zdecydowała jej dostępność (jeden z autorów jest mieszkańcem tego miasta) i specyfika. Częstochowa to miasto liczące ponad 200 tys. mieszkańców, w którym takie dyscypliny, jak: piłka nożna, żużel, siatkówka, czy lekkoatletyka, są na najwyższym poziomie w kraju. Wydawać się może, że miasto ma infrastrukturę sprzyjającą rozwojowi kultury fizycznej wśród najmłodszych, umożliwiającą treningi zawodowym sportowcom, a także liczne obiekty rekreacyjne. Tymczasem w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Częstochowy* (2019) jako tereny sportowo-rekreacyjne wskazano stadiony, hale i kryte obiekty sportowe, tereny zieleni oraz rodzinne ogrody działkowe, pomijając orliki, które pełnią zróżnicowane funkcje i służą różnym grupom społecznym – był to dodatkowy powód skłaniający autorów niniejszego artykułu do podjęcia tematu.

Orliki to potoczne określenie obiektów sportowych – boisk ze sztuczną nawierzchnią i oświetleniem, z założeniami przeznaczonych dla najmłodszych adeptów sportu. Termin można powiązać z kategorią wiekową przyjętą przez Polski Związek Piłki Nożnej (PZPN). Zgodnie z obowiązującą unifikacją przepisów orlikami nazywa się piłkarzy w wieku 10–11 lat, grających na boisku o wymiarach 50–56 m x 26–30 m (PZPN, 2022). Miano to zostało upowszechnione dzięki rządowemu projektowi „Moje Boisko – Orlik 2012”, ogłoszonemu 23 listopada 2007 r. przez premiera Donalda Tuska. Założeniem programu było wybudowanie we wszystkich gminach w Polsce ogólnodostępnych kompleksów sportowych, na które składać się miały boisko do gry w piłkę nożną oraz boisko wielofunkcyjne do gry w koszykówkę i siatkówkę wraz z zapleczem szatniowo-socjalnym. Obiekty przeznaczono do zajęć sportowo-rekreacyjnych, w szczególności dla dzieci i młodzieży, nad których rozwojem pieczę mieli sprawować animatorzy – ich zaangażowanie było jednym z zakładanych elementów aktywizacji lokalnych społeczności (por. Biernat i in., 2017; Wodniak, 2021). Działania te miały się przyczynić do popularyzacji aktywności fizycznej także przez organizację rodzinnych zawodów sportowych, czy weekendów ze sportem i turystyką (Ministerstwo Sportu i Turystyki, 2008). Projekt zakończono w grudniu 2012 r., a w jego efekcie udało się zmodernizować istniejące boiska, dostosowując je do wymogów programu, lub wybudować orliki od podstaw – ogółem 2604 kompleksy, tj. o 592 więcej niż pierwotnie zakładano (Ministerstwo Sportu i Turystyki,

2015). Konsekwencją realizacji projektu był nie tylko wzrost liczby obiektów sportowych na terenie całego kraju, w tym w gminach dysponujących ówczesną ubogą infrastrukturą sportową, ale także apelatywizacja – nazwa własna „Orlik 2012” uległa deonimizacji, stała się wyrazem pospolitym „orlik”, określającym boiska ze sztuczną nawierzchnią, szczególnie przyszkolne, bez względu na pierwotne źródło ich finansowania i czas powstania. W takim też znaczeniu eponim ten jest stosowany w niniejszym artykule, choć wszelkie rozważania dotyczące funkcji, zagospodarowania i dostępności omawianych obiektów na obszarze Częstochowy odniesiono do uznanych za wzorcowe założeń projektu „Moje Boisko – Orlik 2012”.

Analizy wykazują (por. Gołdys i in., 2013; Projekt Społeczny 2012 Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2012), że orliki pełnią różnorodne funkcje (rysunek 1). Za podstawową można uznać funkcję rekreacyjną, która jest realizowana głównie przez aktywność ruchową, czynną, z przewagą wysiłku fizycznego (np. spotkania ze znajomymi w celu gry w piłkę nożną), ale także przez rekreację bierną (np. kibicowanie). W przypadku kompleksów ulokowanych przy szkołach równie istotna jest funkcja edukacyjna – na orlikach odbywają się zajęcia z wychowania fizycznego. Z założenia obiekty te nie miały być wykorzystywane w celach *stricte* sportowych, w praktyce jednak bywa, że są miejscem treningów profesjonalnych klubów (o problemie zawłaszczania orlików przez kluby piłkarskie pisał m.in. Kadenaci, 2017), służą także sportowcom amatorom, szczególnie rozgrywkom Playareny.pl, czyli turniejom 6-osobowych drużyn piłki nożnej. Inicjatorem turniejów jest Wojciech Dudek, a mecze poważnie rozgrywane są na orlikach, bez sędziów, czy też zaplecza medycznego i sanitarnego. Czynnikiem decydującym o popularności Playareny.pl jest brak konieczności ponoszenia kosztów, a także niewielkie zaangażowanie grających, którzy mają jedynie zapisać się na stronie internetowej i przystąpić do zawodów w czasie wskazanym przez organizatorów koordynujących terminarz (Playarena.pl, 2022). Dla użytkowników orlików, szczególnie w mniejszych miejscowościach, kluczowa jest również funkcja społeczna tych obiektów. Włoch i in. (2013), nawiązując do koncepcji amerykańskiego socjologa, Oldenburga (1999), stwierdziły wręcz, że można je określić jako „trzecie miejsca”, neutralne przestrzenie, ośrodki życia społecznego, w których mieszkańcy danych obszarów mogą spędzić wspólnie czas wolny, spotykać się ze znajomymi, zacieśniać więzi, gdzie dochodzić może do interakcji między nimi. Orliki, podobnie jak „trzecie miejsca”, są ogólnodostępne, ulokowane w niewielkiej odległości od miejsca zamieszkania lub częstego przebywania potencjalnych użytkowników, a korzystanie z nich jest bezpłatne lub stosunkowo tanie. Integracji i innym celom społecznym służą nie tylko wydarzenia sportowe, ale także

imprezy plenerowe, które mogą być organizowane na terenie orlików, dlatego warto wskazać na ich funkcję kulturalną – w wielu miejscowościach na orlikach odbywają się np. obchody Dnia Dziecka, dożynki. Listę funkcji pełnionych przez orliki można wydłużyć oraz uszczegółowić. Autorzy niniejszego artykułu wymienili jedynie te najistotniejsze, które dotyczą analizowanych przez nich obiektów, oraz te, które wpływają na zróżnicowanie sposobów ich użytkowania. Należy podkreślić, iż funkcje, jakie może pełnić orlik jako obiekt rekreacyjny, zależą także od jego zagospodarowania.

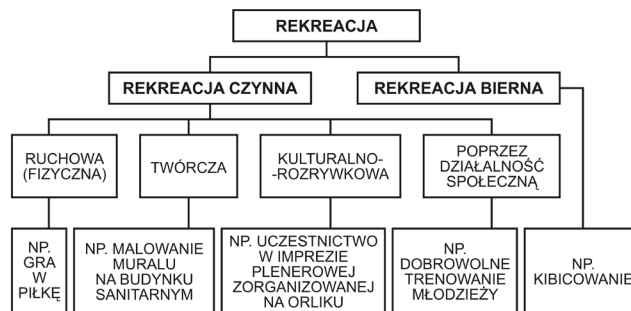

Rysunek 1. Podstawowe funkcje orlików
Źródło: opracowanie własne

Zagospodarowanie rekreacyjne można analizować w znaczeniu szerokim – jako zagospodarowanie obszaru (np. państwa, województwa, miejscowości, dzielnicy, terenu chronionego, regionu geograficznego) oraz w znaczeniu wąskim – jako zagospodarowanie obiektu (np. siłowni, parku, placu zabaw, kąpieliska, strzelnicy, pola golfowego, ścieżki rowerowej) poprzez wyposażenie go w odpowiednią infrastrukturę rekreacyjną i towarzyszącą. Zagospodarowanie rekreacyjne *sensu largo* to sposób organizowania przestrzeni poprzez zarządzanie nią oraz wyposażanie w obiekty rekreacyjne, urządzenia rekreacyjne i ich zespoły, a także działalność instytucji, które organizują przestrzeń danego obszaru oraz koordynują możliwości jej wykorzystania w celach rekreacyjnych. Zagospodarowanie rekreacyjne *sensu stricto* to sposób organizowania, wyposażenia i zarządzania przestrzenią obiektu rekreacyjnego. Podstawowym celem zagospodarowania rekreacyjnego jest dostosowanie obszaru lub obiektu do uprawiania wybranych form rekreacji poprzez odpowiednie organizowanie i zarządzanie przestrzenią, udostępnienie jej oraz wyposażenie w infrastrukturę rekreacyjną i towarzyszącą (np. toalety, szatnie). Jest to więc zarówno działalność – przystosowywanie przestrzeni do potrzeb rekreacyjnych, jak i jej efekt – sposób urządzenia i wyposażenia przestrzeni w obiekty rekreacyjne i towarzyszące. Teoretyczne aspekty zagospodarowania przestrzennego terenów rekreacyjnych rozważali m.in. Kasprzak, Kurczewski i Raszka (2001), Pawlikowska-Piechotka (2009), jednak ze względu na zawężanie zakresów semantycznych pojęcia autorzy niniejszego artykułu zdecydowali się na zaproponowanie własnych definicji.

Infrastruktura składająca się na zagospodarowanie rekreacyjne jest powiązana z rodzajem aktywności,

której ma służyć obiekt. Kiełbasiewicz-Drozdowska (2001) proponuje podział rekreacji na ruchową (fizyczną), twórczą, kulturalno-rozrywkową oraz realizowaną przez działalność społeczną. Formy te dotyczą rekreacji czynnej, nie uwzględniono rekreacji biernej, której celem, jak wskazują Piławska, Piławski i Petryński (2003), jest wypoczynek od aktywności fizycznej i umysłowej. Wszystkie wyróżnione formy rekreacji (rysunek 2) mogą być realizowane na orlikach pod warunkiem zapewnienia i odpowiedniego dostosowania infrastruktury.

Rysunek 2. Formy rekreacji, którym służyć mogą orliki
Źródło: opracowanie własne na podstawie Bielec, Półtorak, Warchoł (2011)

Podstawową formą rekreacji, której służyć mają orliki, jest rekreacja ruchowa, a jej realizacja zależy od zagospodarowania obiektów, czyli wyposażenia ich w odpowiednią infrastrukturę, ściśle określoną w *Sprawozdaniu z realizacji programu „Moje Boisko – Orlik 2012”* (Ministerstwo Sportu i Turystyki, 2008). Boisko piłkarskie powinno mieć wymiary 30 x 61 m (pole gry to 26 x 56 m – o 6 m dłuższe niż przyjęte przez PZPN wymiary boiska dla piłkarzy w kategorii orlików). Wymagania dotyczące sztucznej nawierzchni to podbudowa dynamiczna i sztuczna trawa o wysokości min. 5 cm. Ogrodzenie boiska ma być wykonane z siatki powlekanej i mieć wysokość 4 m, a także posiadać piłkochwyty o wysokości min. 5 m. Dodatkowym elementem wyposażenia są bramki (2 x 5 m). Boisko wielofunkcyjne o wymiarach 19,1 x 32,1 m powinno mieć nawierzchnię syntetyczną, poliuretanową, na podbudowie dynamicznej. Ogrodzenie, wykonane z siatki stalowej powlekanej, ma mierzyć 4 m wysokości. Obiekt należy wyposażać w stalowe kosze do piłki koszykowej. Przy boiskach, w miejscu uzależnionym od kształtu i wielkości działki, jej infrastruktury oraz sposobu komunikacji na terenie obiektu, powinien być budynek sanitarno-szatniowy, ewentualnie także plac zabaw. Założenia te są ogólne, stąd szczegóły dotyczące infrastruktury, np. wyposażenia w liczbę oraz rodzaj trybun, mogą być odmienne na poszczególnych obiektach.

Przykładem rekreacji biernej na orlikach jest kibicowanie – łatwiejsze dzięki wyposażeniu obiektu w trybuny. Orliki w zamierzeniu nie miały służyć

rekreacji twórczej, jednakże w wyjątkowych przypadkach ich przestrzeń może być tak zagospodarowana, aby wykorzystywać ją i w tym celu – można m.in. angażować lokalną społeczność w malowanie muralu na ścianach budynku sanitarnego. Zorganizowanie na orliku imprezy plenerowej, np. koncertu, sprawia, że przestrzeń ta może być miejscem właściwym dla osób preferujących rekreację kulturalno-rozrywkową. Należy wówczas odpowiednio zabezpieczyć infrastrukturę sportową (szczególnie nawierzchnię), a także zainstalować dodatkowe urządzenia (scenę, czy nagłośnienie). Rekreacja poprzez działalność społeczną na orlikach zależy głównie od pomysłu i zaangażowania uczestników – może to być dobrowolna organizacja treningów dla znajomych, czy dzieci z trudnych rodzin. Należy zauważyć, że zagospodarowanie orlików stale może służyć rekreacji biernej, ruchowej oraz realizowanej przez działalność społeczną, zaś incydentalnie, dzięki dodatkowej infrastrukturze – twórczej i kulturalno-rozrywkowej.

Orliki można analizować, uwzględniając zarówno infrastrukturę samych obiektów, jak i jako element zagospodarowania rekreacyjnego przestrzeni, zwracając uwagę na ich liczbę, gęstość, lokalizację względem miejsca zamieszkania, pracy lub edukacji potencjalnych użytkowników itp. Funkcjonowanie terenów i obiektów rekreacyjnych zależy od ich dostępności, rozumianej nie tylko jako możliwość dotarcia do obiektu, ale także jako możliwość skorzystania z niego w wybranych dniach i godzinach, uzyskania informacji o odpłatności itp. Nawiązując do koncepcji dostępności zaproponowanej w *Ustawie z dn. 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* (2019) oraz do pojęcia dostępności transportowej, stosowanego szczególnie w rozważaniach nad turystyką (por. Bocheński, 2018; Kurek, Mika, 2007; Milewski, 2011; Seweryn, 1999), autorzy niniejszego artykułu proponują wyodrębnienie następujących form dostępności terenów oraz obiektów rekreacyjnych (wskazane terminy mogą być używane także w analizach atrakcji turystycznych):

1. Dostępność transportowa – czas oraz możliwość dotarcia użytkowników do obszaru lub obiektu za pomocą różnych środków lokomocji. Istotnymi czynnikami wpływającymi na dostępność transportową są: odległość obiektu od miejsca zamieszkania lub pracy potencjalnych odbiorców oraz od dworców i przystanków komunikacji miejskiej, liczba miejsc parkingowych i odpłatność za korzystanie z nich, zagospodarowanie umożliwiające bezpieczne pozostawienie roweru czy hulajnoży.
2. Dostępność informacyjna – możliwość kontaktu z zarządcą obiektu, uzyskania informacji o zagospodarowaniu obiektów, godzinach i warunkach udostępniania – telefonicznie, korespondencyjnie, z wykorzystaniem źródeł internetowych lub dzięki danym zamieszczanym bezpośrednio na obiekcie,

np. na tablicach informacyjnych. Za optymalną można uznać sytuację, kiedy te informacje są umieszczane zarówno na obiekcie, jak i na stronie internetowej, a bieżące zmiany aktualizowane w mediach społecznościowych.

3. Dostępność czasowa – możliwość skorzystania z obiektu w określonych godzinach, dniach, miesiącach itp. Wpływają na nią z jednej strony zarządcy, z drugiej – zagospodarowanie obiektu i aura, wykluczające w niektórych warunkach pogodowych jego użytkowanie.
4. Dostępność architektoniczna – możliwość korzystania z obiektów architektonicznych i znajdujących się w nich urządzeń przez zróżnicowanych użytkowników, szczególnie przez osoby z niepełnosprawnościami.

Przedstawiona typologia i nazewnictwo pozwalają uniknąć nieporozumień związanych ze stosowaniem pojęcia dostępności komunikacyjnej, wynikających z homonimii terminu „komunikacja”, która może być rozumiana jako przepływ informacji między urządzeniami lub w bezpośrednim kontakcie między osobami, a także jako możliwość przemieszczania się różnymi środkami lokomocji, w efekcie czego w literaturze panuje chaos – w niektórych pracach dostępność i infrastruktura komunikacyjna są synonimem dostępności transportowej (por. Cieplik, Sołtysik, 2012; Guzik, Kołoś, Taczanowski, 2017; Miedzińska, 2005; Warszńska, Jackowski, 1978), w innych, w których analizowana jest dostępność informacyjna, aby uniknąć niejasności, do rdzenia dodaje się przedrostki (np. telekomunikacyjna) lub człon, tworząc złożenia, jak np. informacyjno-komunikacyjna (por. Jaremen, Nawrocka 2012; *Ustawa*, 2019). Dodatkowym utrudnieniem jest stosowanie w turystyce podziału na dostępność wewnętrzną (możliwość dotarcia do destynacji) i zewnętrzną (poruszanie się po odwiedzanym miejscu), które odnieść można do obszaru (por. Seweryn, 1999; Rudnicki, 2010; Zawilińska, 2011). W przypadku obiektów rekreacyjnych lub turystycznych proponuje się stosowanie pojęcia dostępności transportowej zamiast zewnętrznej oraz architektonicznej zamiast wewnętrznej.

Zagospodarowanie orlików oraz ich dostępność są istotnymi czynnikami wpływającymi na to, kto, w jaki sposób oraz kiedy z nich korzysta. W niniejszym artykule autorzy skoncentrowali uwagę na dostępności transportowej, informacyjnej oraz czasowej, znacząco oddziałujących na zróżnicowanie form wykorzystania orlików. Dostępność architektoniczna oraz inne czynniki decydujące o możliwości korzystania z tych obiektów przez osoby o specjalnych wymaganiach warto uczynić przedmiotem kolejnych rozważań.

Na sposób użytkowania orlików wpływa również wielkość miejscowości, w której są one ulokowane. O ile na wsiach i w małych miastach funkcje pełnione

przez te obiekty mogą być zróżnicowane, o tyle w średnich i dużych miastach, gdzie silniej konkurują z innymi obiektami, znaczenie orlików dla mieszkańców może się zawężać do funkcji sportowej, edukacyjnej czy rekreacyjnej. Badania dotyczące przestrzeni rekreacyjnej, często wiążąc ją z przestrzenią turystyczną, prowadzili m.in. Preobrażenski (1975), Krzymowska-Kostrowicka (1980), Drzewiecki (1992), Sołowiej (1992), Liszewski i Baczwiarow (1998). Bródka (2004), analizując literaturę, zwróciła uwagę, że realizacja potrzeb rekreacyjnych w przestrzeni zależy od trzech czynników: kompleksu przyrodniczo-kulturowego (zasobów rekreacyjnych), podsystemu technicznego (bazy materialno-technicznej) i podsystemu społecznego (personelu obsługującego i zarządzającego systemem). Należy podkreślić, że o funkcjonowaniu orlików w najmniejszym stopniu decyduje kompleks przyrodniczo-kulturowy, a najważniejsza jest baza materialno-techniczna.

Ze względu na fakt, że niniejsze rozważania dotyczą orlików w Częstochowie – mieście dużym, które w grudniu 2021 r. liczyło 214 342 mieszkańców (Bank Danych Lokalnych, 2022), dalsze deliberacje zawężono do miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Pojęcie to nie zostało precyzyjnie zdefiniowane, często jest omawiane wraz z przestrzenią turystyczną miast (por. Bródka, 2004; Liszewski, Baczwiarow, 1998). Na potrzeby analiz funkcjonowania orlików w Częstochowie autorzy przyjęli, że miejska przestrzeń rekreacyjna to przestrzeń publiczna lub półpubliczna w mieście, która jest wykorzystywana w celach rekreacyjnych. Stanowi część systemu rekreacyjnego miasta, który omawiała Sołowiej (1992), nieobejmującą przydomowej i domowej przestrzeni rekreacyjnej. Miejska przestrzeń rekreacyjna służy zarówno ludności miejscowej, jak i przyjeźdźcom. Istotnym elementem funkcjonowania tej przestrzeni jest zagospodarowanie rekreacyjne *sensu largo*, jednakże w wielu przypadkach mieszkańcy miast wykorzystują na potrzeby rekreacji tereny, które nie zostały do tego przystosowane (np. ulicę do grania w piłkę w przypadku braku dostępu do boisk). Odpowiednie zagospodarowanie rekreacyjne i dostępność obiektów wpływają nie tylko na możliwość poprawy kondycji psychofizycznej, lecz przede wszystkim na bezpieczeństwo mieszkańców i innych użytkowników przestrzeni miejskiej.

Jak zauważyła Pawlikowska-Piechotka (2009), do terenów rekreacyjnych w przestrzeni miejskiej zalicza się tereny zieleni, w tym ośrodki sportowo-rekreacyjne, które zwykle są lokowane na terenach podmiejskich, w pobliżu obiektów przyrodniczych (lasy, rzeki, jeziora). Kompleksy te zazwyczaj składają się z zespołu boisk, urządzeń lekkoatletycznych, a dodatkowym wyposażeniem są: trybuny, szatnie, węzły sanitarne, pomieszczenia administracyjne, magazyny, niekiedy także lokale gastronomiczne, czy specjalistyczne sklepy

sportowe. Orliki częściowo można uznać za tego typu ośrodki – zwykle nie powstawały w sąsiedztwie waleń przyrodniczych, a częściej przy placówkach edukacyjnych, zaś zespół obiektów sportowych i towarzyszących jest skromniejszy. Trudno jest też zakwalifikować je do terenów zielonych, gdyż *de facto* nimi nie są ze względu na sztuczną nawierzchnię i brak konieczności utrzymywania roślinności na ich terenie. Nawiązując do stosowanych w polskiej literaturze geograficznej klasyfikacji użytkowania terenu (Cudny, 2006; Liszewski, 1973; Matczak, Szymańska, 1997), należy uznać obszary zajmowane przez orliki za zagospodarowane tereny zieleni i rekreacji.

Reasumując, orliki są obiektami mogącymi pełnić zróżnicowane funkcje w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, co uzależnione jest od lokalizacji, zagospodarowania oraz dostępności transportowej, informacyjnej, czasowej i architektonicznej. Autorzy postawili sobie za cel przeanalizowanie pod tym względem orlików w Częstochowie, by poznać możliwości, ograniczenia i problemy wynikające z ich użytkowania na potrzeby różnych form rekreacji.

2. METODY BADAŃ I ŹRÓDŁA DANYCH

Podstawę do sporządzenia analiz zagospodarowania, dostępności oraz wykorzystania orlików w Częstochowie stanowiły badania terenowe przeprowadzone w marcu i kwietniu 2022 r. W tym okresie warunki pogodowe, zwłaszcza niskie temperatury i częste opady, wpływają na ograniczenie sposobów wykorzystania obiektów niezadaszonych, stąd konieczne było zróżnicowanie metod pozyskiwania informacji. Pierwszym etapem badań była analiza kartograficzna oraz źródeł internetowych, która pozwoliła na wybór przedmiotów badań. Na jej podstawie stwierdzono, że w Częstochowie jest 10 obiektów typu orlik (tabela 1, zob. s. 94), z czego 3 należą do klubów piłkarskich (Skry Częstochowa, Rakowa Częstochowa oraz Ajaksu Częstochowa), lecz mimo posiadania większości cech zgodnych z ideą projektu „Moje Boisko – Orlik 2012” nie są ogólnodostępne, nie spełniają tym samym jednego z podstawowych założeń tworzenia orlików: nie umożliwiają krzewienia kultury fizycznej wśród ogółu społeczeństwa, szczególnie dzieci i młodzieży. Analizie poddano więc 7 kompleksów, znajdujących się przy szkołach publicznych, na których możliwa jest rekreacja.

Po sprecyzowaniu obiektów analiz możliwe było rozpoczęcie zasadniczych badań terenowych – inwentaryzacji wraz z dokumentacją fotograficzną, wywiadów z zarządcami oraz obserwacji uczestniczącej, a także sondażu z rekreantami. Inwentaryzacja służyła pozyskaniu informacji o zagospodarowaniu (wymiary obiektu, rozmiary i rodzaje boisk, bieżnia,

Tabela 1. Podstawowe informacje o orlikach w Częstochowie

Lp.	Obiekt, przy którym zlokalizowano orlik				Data budowy orlika	Powstały w ramach projektu „Moje Boisko – Orlik 2012”	Udostępnianie orlika rekreantom	Uwzględnienie orlika w analizach
	nazwa	adres	dzielnica	podstawowa działalność				
1	Szkoła Podstawowa nr 9	ul. Jana III Sobieskiego 15	Trzech Wieszczy	edukacyjna	2016	nie	tak	tak
2	Szkoła Podstawowa nr 38	ul. Sikorskiego 56	Częstochówka-Parkitka	edukacyjna	2009	nie	tak	tak
3	Szkoła Podstawowa nr 49	ul. Jesienna 42	Wrzosowiak	edukacyjna	2017	nie	tak	tak
4	Szkoła Podstawowa nr 52	ul. Powstańców Warszawy 144A	Dźbów	edukacyjna	2011	tak	tak	tak
5	Szkoła Podstawowa nr 53	ul. Orkana 95/109	Wrzosowiak	edukacyjna	2011	tak	tak	tak
6	Szkoła Podstawowa nr 54	ul. Kukuczki 30	Północ	edukacyjna	2019	nie	tak	tak
7	Techniczne Zakłady Naukowe	ul. Jasnogórska 84/90	Śródmieście	edukacyjna	2009	tak	tak	tak
8	Skra Częstochowa	ul. Loretańska 20	Podjasnogórska	sportowa	2012	nie	nie	nie
9	Raków Częstochowa	ul. Limanowskiego 83	Raków	sportowa	brak danych	nie	nie	nie
10	Ajaks Częstochowa	ul. Starzyńskiego 10	Północ	sportowa	2008	nie	nie	nie

Źródło: opracowanie własne.

siłownia zewnętrzna, obecność i wyposażenie budynku sanitarnego, trybun, dodatkowej infrastruktury, takiej jak: piłkochwyty, jupitery, ławki rezerwowych), dostępności czasowej, transportowej, architektonicznej i informacyjnej, a także ocenie stanu technicznego. Metoda ta nie umożliwiła zdobycia wszystkich niezbędnych danych, stąd konieczne było jej uzupełnienie poprzez kwerendę stron internetowych Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego (MPK, 2022) oraz szkół, przy których zlokalizowane są orliki: Szkoły Podstawowej nr 9 (SP9, 2022), Szkoły Podstawowej nr 38 (SP38, 2022), Szkoły Podstawowej nr 49 (SP49, 2022), Szkoły Podstawowej nr 52 (SP52, 2022), Szkoły Podstawowej nr 53 (SP53, 2022), Szkoły Podstawowej nr 54 (SP54, 2022), Technicznych Zakładów Naukowych (TZN, 2022). Ocenę lokalizacji i jej związku z dostępnością transportową uzupełniono kartograficzną metodą badań – dzięki dostępnym oraz wykonanym mapom poszukiwano zależności między umiejscowieniem orlików a częstotliwością i sposobami ich użytkowania (por. Księski, Neścioruk, 2016).

Zdobycie pełnych danych dotyczących dostępności czasowej było możliwe jedynie dzięki wywiadam kwestionariuszowym bezpośrednim, przeprowadzonym z siedmioma zarządcami obiektów lub osobami przez nich delegowanymi (dyrektorzy szkół, konserwatorzy oraz nauczyciele wychowania fizycznego). Podstawowym celem wywiadów było jednak poznanie genezy obiektów, sposobu zarządzania nimi, kosztów i warunków finansowania związanych z utrzymaniem kompleksu, a także problemów wynikających ze zróżnicowanych form rekreacji na orlikach. W celu określenia sposobów użytkowania badanych kompleksów, a także możliwych konfliktów interesów różnych grup rekreantów posłużono się metodą obserwacji i sondażu kwestionariuszowego. Istotny wpływ na wynik obserwacji ma czas jej prowadzenia oraz pogoda (Frankfort-Nachmias, Nachmias, 2001), należy więc podkreślić, że obserwacje ukryte, zarówno uczestniczące, jak i nieuczestniczące, prowadzono w weekendy (wówczas na orlikach nie ma zajęć z wychowania fizycznego ani treningów

klubów piłkarskich), w okresie pandemicznym i poza głównym sezonem. W karcie obserwacji zapisywano informacje dotyczące warunków atmosferycznych, liczby i wieku uczestników oraz uprawianych przez nich form rekreacji. Sondaże są stosowane w celach opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych, zaś technika CSAQ, czyli internetowe kwestionariusze do samodzielnego wypełniania przez respondenta (Babbie, 2003), zapewnia ankietowanym możliwość spokojnego namysłu. Ze względu na brak pozwolenia na zamieszczenie kwestionariusza na stronie Playarena.pl został on udostępniony na platformie Facebook na stronie grupy zrzeszającej członków Playareny.pl, z której korzystają częstochowianie grający amatorsko w piłkę nożną. Odpowiedzi na pytania dotyczące częstotliwości uczęszczania na orliki, najczęściej wybieranych obiektów, preferowanych terminów gry, uprawianych na orlikach form rekreacji, a także oceny stanu technicznego i sposobów udostępniania obiektów udzieliło 10 mężczyzn w wieku do 24 lat, mieszkających w różnych dzielnicach Częstochowy (Wrzosowiak, Śródmieście, Zawodzie-Dąbie, Błesno, Dźbów i Północ).

Zastosowanie zróżnicowanych metod badań *stricte* terenowych i społecznych okazało się niezbędne, gdyż żadna z nich nie zapewniła możliwości uzyskania pełni informacji dotyczących orlików, na co znaczący wpływ miał również czas prowadzenia badań. Konieczna więc była metoda triangulacji, czyli porównanie i połączenie danych zebranych różnymi sposobami (Frankfort-Nachmias, Nachmias, 2001; Konecki, 2000), która pozwoliła na syntezę (Apanowicz, 2002) – logiczne scalenie wszelkich komponentów decydujących o użytkowaniu orlików. Pozyskany materiał empiryczny umożliwił działania idiograficzne, eksplanacyjne, ma również znaczenie pragmatyczne (por. Apanowicz, 2005), natomiast analiza SWOT, której dokonano po rozpatrzeniu wyników badań, ma znaczenie prognostyczne.

3. LOKALIZACJA, DOSTĘPNOŚĆ I ZAGOSPODAROWANIE ORLIKÓW W CZĘSTOCHOWIE

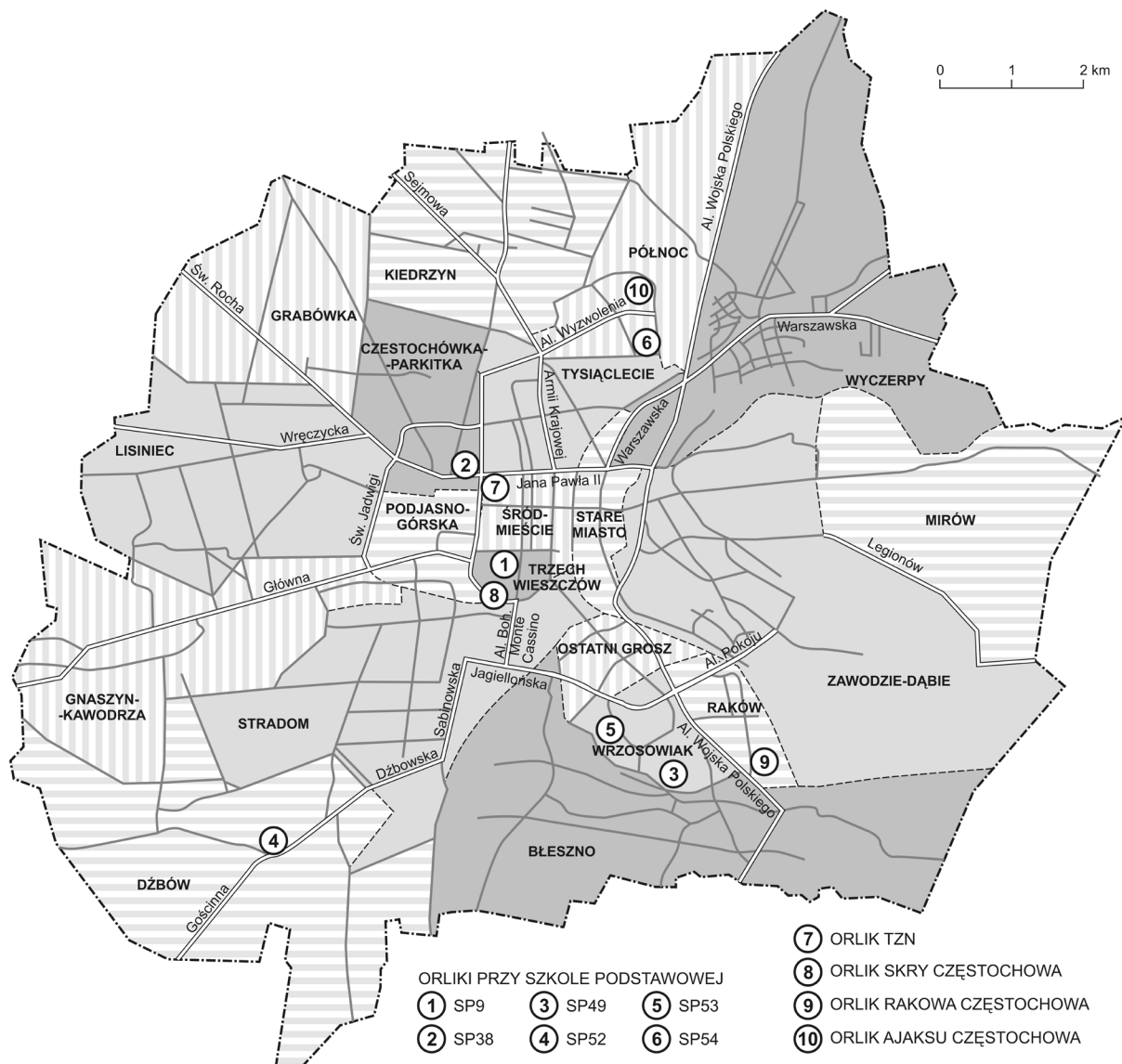
Spośród 10 boisk typu orlik w Częstochowie (rysunek 3, zob. s. 96) 3 są dostępne jedynie dla członków klubów piłkarskich w czasie treningów oraz meczów, a 7 jest ogólnodostępnych. Autorzy postanowili przeanalizować te obiekty, które mają realną wartość jako miejsca pozwalające na uprawianie rekreacji czynnej.

Lokalizacja 6 kompleksów ma układ zbliżony do południkowego, lecz w ich rozkładzie można zauważyć brak pełnej symetrii – w części północnej

jest 1 orlik, w centralnej – 3 orliki, a w południowej – 2. Jak wykazała analiza kartograficzna map zamieszczonych w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Częstochowy* (2019) są to obszary o zabudowie wielokondygnacyjnej, wielorodzinnej i dużej gęstości zaludnienia (od 179 os./km² w dzielnicy Częstochówka-Parkitka do 931 os./km² we Wrzosowiaku). W południowo-zachodniej części miasta, w dzielnicy Dźbów, na obszarze o przeważającej zabudowie jednorodzinnej do trzech kondygnacji i niskiej gęstości zaludnienia (34 os./km²), jest 1 tego typu obiekt. W części miasta położonej na wschód od ruchliwej DK1 i DK91 nie ma ani jednego orlika. Jednak w przypadku obiektów rekreacyjnych nie jest kluczowe ich równomierne rozmieszczenie w analizowanej przestrzeni, ważniejsza jest dostępność transportowa dla potencjalnych użytkowników.

Orliki były tworzone z myślą o zachęcaniu młodych osób do uprawiania sportu i ogólnym wzroście aktywności fizycznej wśród społeczeństwa. Zarządcy obiektów musieli zadbać o odpowiednią dostępność boisk dla jak największej liczby osób młodych i dlatego też zdecydowano się na ich budowanie na obszarach należących do szkół. Umieszczenie orlików jest ściśle powiązane z lokalizacją placówek edukacyjnych, a dostępność i infrastruktura transportowa tych obiektów stanowią pochodną dostępności szkół. Najczęściej są to miejsca dobrze skomunikowane, przy głównych ulicach i między skupiskami bloków. Dojazd z większości dzielnic do któregośkolwiek z obiektów komunikacją miejską lub samochodem nie zajmuje dłużej niż 30 minut. Autobusy i tramwaje z różnych części miasta przyjeżdżają co ok. 10–15 minut na przystanki znajdujące się w odległości nie większej niż 500 m od terenu szkół (MPK, 2022). Można by więc zakładać, że dostępność transportowa analizowanych orlików jest dobra i w istocie jest to najkorzystniejszy aspekt ogólnej dostępności tychże obiektów w Częstochowie. Wyjątkiem jest boisko w dzielnicy Dźbów w południowo-zachodniej części miasta. Dojazd tam komunikacją miejską z centralnych dzielnic zajmuje co najmniej 20 minut i dodatkowo nie zdecydowano się na wybudowanie parkingu samochodowego. Należy zauważyć, że infrastruktura ułatwiająca dostępność komunikacyjną obiektów dla rowerzystów jest na zadowalającym poziomie i do większości orlików można dotrzeć ścieżkami rowerowymi (tabela 2, zob. s. 96), a przy każdym z nich znajduje się stojak na rowery.

Gorzej należy ocenić kwestie związane z zagospodarowaniem rekreacyjnym. Pozytywnym aspektem jest fakt, że większość obiektów stanowi kompleks, na który składają się boiska do piłki nożnej, koszykówki, piłki ręcznej, czy siatkówki, co sprzyja zróżnicowanym formom rekreacji ruchowej (tabela 3, zob. s. 97) – tylko

Rysunek 3. Rozmieszczenie orlików w Częstochowie

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Diagnozy społeczno-gospodarczej sporządzonej na potrzeby Miejskiego Programu Rewitalizacji dla Częstochowy na lata 2016–2025* (2016)

Tabela 2. Infrastruktura towarzysząca orlików

Szkoła, przy której znajduje się orlik	Infrastruktura poprawiająca dostępność architektoniczną				Infrastruktura poprawiająca dostępność komunikacyjną			
	piłkochwyty	oświetlenie	magazyn sprzętu sportowego	budynek sanitarno-szatniowy	parking samochodowy	parking rowerowy	przystanek MPK < 500 m od bramy wejściowej	droga rowerowa prowadząca wzdłuż orlika
SP9	tak	tak	nie	nie	tak	tak	tak	tak
SP38	nie	tak	nie	nie	tak	tak	tak	nie
SP49	tak	nie	nie	nie	tak	tak	tak	tak
SP52	tak	tak	nie	tak	nie	tak	tak	tak
SP53	tak	tak	nie	tak	tak	tak	tak	tak
SP54	tak	tak	tak	nie	tak	tak	tak	tak
TZN	tak	tak	nie	tak	tak	tak	tak	tak

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych (2022).

Tabela 3. Infrastruktura stała sprzyjająca rekreacji czynnej i biernej na badanych orlikach

Szkoła, przy której znajduje się orlik	Infrastruktura umożliwiająca rekreację czynną					Infrastruktura sprzyjająca rekreacji biernej	
	wynikająca z założeń programu „Moje Boisko – Orlik 2012”			dodatkowa		schodki lub ławki pełniące funkcję trybun	ławki rezerwowych
	boisko do piłki nożnej	boisko do koszykówki	boisko do siatkówki	bieżnia	boisko do piłki ręcznej		
SP9	tak	nie	nie	nie	nie	nie	tak
SP38	tak	tak	nie	tak	tak	nie	nie
SP49	tak	tak	nie	tak	tak	nie	nie
SP52	tak	tak	nie	nie	nie	tak	nie
SP53	tak	tak	tak	tak	tak	tak	nie
SP54	tak	tak	nie	nie	tak	tak	tak
TZN	tak	tak	nie	nie	tak	nie	tak

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych (2022).

obiekt przy SP9 ma wyłącznie boisko do piłki nożnej. Większość orlików wyposażonych jest w elementy infrastruktury niezbędne do rozgrywania meczów i treningów, takie jak: bramki wraz z siatkami, piłkochwyty, czy oświetlenie. Często jednak brakuje infrastruktury towarzyszącej (ławki rezerwowych, trybuny, budynki sanitarne z szatniami, ubikacjami oraz prysznicami, magazyny ze sprzętem sportowym umożliwiające użytkownikom jego wypożyczenie). Chociaż dostępność architektoniczna dla osób o różnych wymaganiach nie była szczegółowo analizowana, należy zauważyć, że orliki nie są w żaden sposób przystosowywane dla osób z niepełnosprawnościami, w większości przypadków już samo wejście na trybunę, często będące jedynie schodkami, stanowi przeszkodę nie do pokonania dla osób poruszających się na wózku, co uniemożliwia im nawet rekreację bierną. Zagospodarowanie orlików na potrzeby rekreacji biernej różnych grup byłoby korzystne, gdyż w Częstochowie brakuje takich miejsc. Tymczasem pojawiają się nowe inwestycje w obiekty sprzyjające rekreacji czynnej w bliskiej okolicy, na tej samej działce miejskiej lub *stricte* w obrębie orlików budowane są inne boiska, często typu multisport, dające możliwość uprawiania różnych dyscyplin na tym samym placu. Orliki nie są trwale wyposażone w elementy zagospodarowania umożliwiające rekreację kulturalno-rozrywkową czy twórczą, natomiast istniejące zagospodarowanie pozwala na rekreację poprzez działalność społeczną.

Dostępność informacyjna jest na najniższym poziomie spośród wszystkich czynników decydujących o dostępności ogólnej. O eventach organizowanych przez szkoły można się dowiedzieć z ich mediów społecznościowych, jednak informacji dotyczących godzin otwarcia orlików nie ma ani na stronach internetowych szkół, ani też na samych obiektach. Częstochowianin, który chce się

dowiedzieć, czy boisko jest w dany dzień otwarte, może zadzwonić do dyrektora szkoły, przy której orlik się znajduje, i spytać o dni i godziny otwarcia. Uzyskanie informacji od zarządcy nie zawsze jest łatwe, dla przykładu – na orliku przy TZN jest wywieszona kartka z numerem telefonu, który odebrano dopiero po kilku próbach dozwonienia się przez jednego z autorów. Należy jednak docenić starania szkoły w związku z poinformowaniem użytkowników chociaż o wspomnianej możliwości kontaktu, bowiem pozostałe placówki umieszczają dane kontaktowe jedynie na stronach internetowych. Jeszcze trudniej jest dowiedzieć się, w jakich godzinach są treningi drużyn współpracujących ze szkołą, ponieważ zarządcy często nie mają wiedzy na ten temat. Dostępność informacyjna w postaci tabliczki z godzinami otwarcia czy chociażby wpisu na stronie internetowej szkoły odnoszącego się do terminów treningów klubów piłkarskich jest istotna dla sprawnego funkcjonowania orlików. Aktualnie żadna ze szkół nie zainteresowała się tym tematem i potencjalni użytkownicy, umawiając się na wyjście na boisko, nigdy nie mają pewności, czy będzie ono otwarte lub czy na jego terenie nie będzie się odbywał trening.

Dostępność czasowa orlików w Częstochowie dla rekreantów również nie jest dobra, co wynika ze zróżnicowanych funkcji tych obiektów, które służą celom rekreacyjnym, sportowym oraz edukacyjnym. Aby zorganizować mecz na orliku przy TZN, SP38 oraz SP52, należy zadzwonić do szkoły w sprawie rezerwacji obiektu. Na terenie TZN i SP38 jest ona płatna 73,80 zł/h, co dodatkowo zniechęca potencjalnych użytkowników, natomiast przy SP52 jest bezpłatna, ale – jak już wspomniano – ograniczona dostępność transportowa nie zachęca graczy. Dodatkowo, jeśli nie ma na dany dzień rezerwacji, orlik przy TZN jest otwierany tylko w godzinach pracy szkoły.

Większość orlików czynna jest od rana do godzin wieczornych lub nawet całodobowo (tabela 4, zob. s. 98)

Tabela 4. Zarządzanie orlikami i dostępność czasowa

Szkoła, przy której znajduje się orlik	Instytucja odpowiedzialna za utrzymanie kompleksu	Częstotliwość konserwacji	Czas udostępniania			Możliwość rezerwacji	Możliwość włączenia oświetlenia
			okres w ciągu roku	dni tygodnia	godziny		
SP9	Skra Częstochowa	4 razy w roku	cały rok	poniedziałek–niedziela	8.00–22.00	nie	tak (bezpłatnie)
SP38	szkoła i urząd miasta	2 razy w roku	cały rok	poniedziałek–piątek	7.00–21.00	tak (73,80 zł/h)	tak (w cenie rezerwacji)
SP49	szkoła	2 razy w roku	cały rok	poniedziałek–niedziela	24 h	nie	nie
SP52	szkoła	3 razy w roku	1.04–31.10.	poniedziałek–piątek	7.00–21.00	tak (bezpłatna)	tak (bezpłatnie)
SP53	szkoła (animator – miasto)	2 razy w roku	cały rok	poniedziałek–niedziela	24 h	tak (bezpłatna)	automatycznie do 21.00
SP54	szkoła	jeszcze nie było konserwacji	cały rok	poniedziałek–niedziela	24 h	nie	tak (bezpłatnie)
TZN	szkoła i urząd miasta	brak informacji	w zależności od temperatury	poniedziałek–piątek	8.00–15.00 (+rezerwacje)	tak (73,80 zł/h)	tak (w cenie rezerwacji)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych (2022).

i można by założyć, że dzięki temu dostępność czasowa jest tam doskonała, jednakże do godziny 14.00 czy 16.00 przeważnie odbywają się lekcje wychowania fizycznego, przez co realnie boisko jest dostępne dla rekreantów od pięciu do sześciu godzin dziennie. Czas ten skracca się w przypadku szkół współpracujących z klubami piłkarskimi, organizującymi tam treningi oraz mecze. W Częstochowie brakuje infrastruktury pozwalającej klubom funkcjonować na swoich prywatnych obiektach, stąd np. Raków Częstochowa trenuje przy SP49, Victoria Częstochowa przy SP53, Ajaks Częstochowa przy SP54, a Skra Częstochowa na orlikach przy SP9, SP52, a także SP38. Reasumując, na wszystkich orlikach z wyjątkiem TZN, który jest dostępny tylko po płatnej rezerwacji, popołudniami organizowane są treningi. Zarówno zajęcia szkolne, jak i treningi znacząco wpływają na niską dostępność czasową częstochowskich orlików. Najbardziej uciążliwe z perspektywy potencjalnego użytkownika chcącego wyjść ze znajomymi pograć w piłkę nożną w weekend jest jednak to, że wówczas czynne są jedynie cztery obiekty, a ponadto w soboty i niedziele szkoły często organizują na orlikach festyny lub turnieje, które służą rekreacji kulturalno-rozrywkowej. Jest to oczywiście dobra praktyka, ale ogranicza czas użytkownikom, którzy zamierzają uprawiać rekreację ruchową.

Jak wskazują wyniki sondażu, orlikami najchętniej odwiedzanymi przez respondentów są obiekty cechujące się najlepszą dostępnością – użytkownicy nie zwracają uwagi na stan techniczny, jeśli oznacza on trudniejszy dojazd bądź konieczność rezerwacji. Najczęściej grają na orlikach zlokalizowanych w okolicy centrum oraz Wrzosowiaka, co ma związek z gęstością zaludnienia tych rejonów, a także najlepszymi możliwościami

dojazdu komunikacją miejską. Warto zauważyć, że najchętniej wybierany jest orlik przy SP54, gdzie stan infrastruktury jest gorszy niż na innych obiektach, a orlikami, których nie wskazali respondenci są te przy TZN i SP52, które cechowały się najgorszą dostępnością. Potwierdza to, jak istotną rolę przy wyborze miejsca rekreacji odgrywa dostępność.

Boiska finansowane są przeważnie ze środków szkół, co przekłada się na brak funduszy przeznaczonych na renowację osprzętu. Użytkownicy orlików borykają się z problemem chwiejących się bramek (SP9, SP38, SP53) i pozrywanych w nich siatek (SP38, SP53), rozerwanych piłkochwyłów (SP9, SP53), ze stale zamkniętymi budynkami sanitarnymi, które są jedynie na trzech obiektach (SP52, SP53, TZN). Ponadto ogrodzenia często są niszczone i nienaprawiane przez długi czas, umożliwiają niekontrolowane wejścia na boiska, często wiążące się z nieprawidłowym ich użytkowaniem, na przykład w celach spotkań towarzyskich, na których spożywany jest alkohol. Jeśli chodzi o konserwację obiektów, należy również zwrócić uwagę na nawierzchnię, którą powinno się wymieniać co najmniej dwa razy w roku przy założeniu intensywnego użytkowania. Jedna taka wymiana to koszt od 1300 zł do 1400 zł, a szkoły nie otrzymują na to żadnych dofinansowań, czego wynikiem jest słaby stan nawierzchni w większości obiektów najlepiej dostępnych. Wyjątkami są boiska, w których finansowaniu pomagają lokalne kluby sportowe, jak orlik przy SP9 sponsorowany przez Skrę Częstochowa, czy też SP54, na którym trenuje Ajaks Częstochowa. Najlepszym stanem technicznym odznaczają się dwa mało dostępne czasowo obiekty (TZN i SP52).

4. ZRÓŻNICOWANIE FORM REKREACYJNEGO WYKORZYSTANIA ORLIKÓW I ICH KONSEKWENCJE

Analiza danych pozwoliła na uwidocznienie aspektu, na który nie każda szkoła decydująca się na inwestycję w orlik zwracała uwagę, mianowicie nie wystarczy jedynie wybudować obiekt, aby spełniał on swoje funkcje. Należy odpowiednio nim zarządzać i konserwować go, aby zoptymalizować koszty utrzymania, możliwości użytkowania i korzyści dla potencjalnych graczy. Użytkowanie orlików nie tyczy się więc tylko tego, w jaki sposób korzysta z nich społeczność, ale również tego, co oferuje zarządca, aby zachęcić, a w niektórych przypadkach zniechęcić, do przybycia na boisko (Gołdys, 2020).

Aby poznać sposoby korzystania z orlików przez mieszkańców Częstochowy, przeprowadzono badania (obserwacje, wywiady oraz sondaż), na podstawie których określono zróżnicowanie form wykorzystania tychże obiektów, częstotliwość spotkań lokalnej społeczności na boiskach oraz cel tych spotkań. Obserwacje prowadzono na czterech orlikach z siedmiu ogólnodostępnych z uwagi na okres pandemiczny, w którym dostęp do nich był ograniczony. Analizie poddano zarówno najstarszy i najbardziej zaniedbany obiekt przy SP38, jak i najnowszy, najlepiej utrzymany obiekt przy SP54. Orlik przy SP9, zarówno lokalizacyjnie, jak i w kwestiach zarządzania, jest zbliżony do obiektu przy SP53. Natomiast orlik SP52, położony w południowo-zachodniej części miasta i oddalony najbardziej od centrum, wydawał się interesujący do badań ze względu na lokalizację. Badania prowadzono w weekendy, kiedy teoretycznie orliki powinny służyć wyłącznie celom rekreacyjnym.

Analiza dostępności czasowej orlików wykazała, że nie wszystkie są otwierane w soboty i niedziele. Można by więc założyć, że obiekty nieczynne w weekendy nie będą wykorzystywane rekreacyjnie, tymczasem dzięki obserwacjom zweryfikowano negatywnie tę hipotezę. Orlik przy SP52 podczas badania był zamknięty, jednak nie przeszkodziło to 10 użytkownikom wejść na jego teren korzystając z kontenera na śmieci przystawionego do ogrodzenia. Nie był to jedyny obiekt zamknięty w soboty, na który mieszkańcy dostawali się, przechodząc nad bramą lub przez dziurę w ogrodzeniu – na orliku przy SP38 znajdowało się 7 osób. Na boiskach czynnych w soboty było więcej użytkowników (SP9 – 19, SP54 – 22). Należy również zwrócić uwagę na fakt, że jeśli ktoś decydował się wejść na zamknięty obiekt, to uprawiał rekreację ruchową (tylko 1 osoba wypoczywała biernie). Natomiast w przypadku otwartych orlików te proporcje się zmieniały – o ile na orliku przy SP54 jedynie 2 spośród 22 przebywających tam osób nie brały aktywnego udziału w rozgrywkach, o tyle na obiekcie

przy SP9 aż 10 osób uprawiało rekreację bierną, która polegała na rozmowach z graczami strzelającymi do bramki oraz na słuchaniu muzyki z przenośnego głośnika (choć grupa chłopców siedząca w rogu boiska nie była zainteresowana tym, co się działo wokół – zajęci byli konwersacją w swoim gronie). Wśród 10 użytkowników uprawiających rekreację bierną na orliku przy SP9 były 3 kobiety i należy zaznaczyć, że przez cały okres badań były to jedyne przedstawicielki tej płci, które się tam pojawiły.

Na podstawie obserwacji stwierdzono, że orliki są obiektami wykorzystywanymi rekreacyjnie przede wszystkim przez mężczyzn poniżej 24 lat, którzy przychodzili tam, aby grać w piłkę nożną. Nie odnotowano wykorzystywania boisk do koszykówki, piłki ręcznej, czy bieżni. Przyczyny, dla których boiska służące do uprawiania innych sportów nie są użytkowane oraz dlaczego niewielki odsetek stanowią kobiety, mogą być różne, a kwestia ta wymaga dalszych badań.

Liczba osób przebywających w tym samym czasie na orliku zależy nie tylko od dostępności, lecz także od zagospodarowania i formy uprawianej rekreacji. Mecze rozgrywane na tych boiskach są zazwyczaj w formacie 6 na 6. Przy 20 osobach, które korzystały podczas badań z obiektu SP54, niemożliwe jest komfortowe przeprowadzenie spotkania piłkarskiego. Młodzież dzieli wówczas boiska na pół w celu rozgrywania dwóch meczów jednocześnie. Należy jednak podkreślić, że takiej możliwości nie ma na żadnym innym boisku, bowiem jedynie orlik SP54 posiada magazyn sprzętu sportowego, z którego użytkownicy mogą korzystać po uprzednim uzgodnieniu z zarządcą. Dzięki temu mogą jednocześnie grać trzy grupy rekreantów (fotografia 1) – jedna połowa boiska służy do rozgrywania meczu na dwie bramki, druga natomiast w bocznej strefie pozwala na strzelanie do bramki treningowej bez żadnej rywalizacji, a na bramkę stałą odbywa się mecz z jednym bramkarzem (obie drużyny strzelają na jedną bramkę).

Fotografia 1. Orlik przy SP54 zaadaptowany przez użytkowników do rozgrywania dwóch meczów jednocześnie
Źródło: fot. M. Wojtkiewicz, 2022

Formy wykorzystania orlików wynikają z różnorodnych potrzeb okolicznej społeczności, a także z inicjatyw decydentów. Jak można wywnioskować z wywiadów, zarządcy oprócz realizacji podstawowego założenia orlików, czyli udostępnienia ich do uprawiania rekreacji czynnej, organizują różnego rodzaju festyny oraz pikniki rodzinne, które można uznać za formę rekreacji kulturalno-rozrywkowej. Przykładowo TZN organizuje coroczne rekolekcje z księdzem sąsiedniej parafii, na orliku przy SP38 obchodzony jest Dzień Dziecka oraz Dzień Orłąt Lwowskich, wprowadzający wartości kulturalne do aktywności fizycznej wśród młodzieży, a SP9 zachęca młodych ludzi do dbania o planetę, aranżując sprzątanie Ziemi na terenie obiektu. Warto zaznaczyć, że aktywności te były ograniczone przez sytuację pandemiczną.

Fotografia 2. Ławki pełniące rolę trybun przy orliku SP54
Źródło: fot. M. Wojtkiewicz, 2022

Aby w pełni wykorzystywać potencjał orlików, należy również zwracać uwagę na umożliwienie rekreacji biernej – spędzania czasu ze znajomymi na rozmowach, wspólnym słuchaniu muzyki, kibicowaniu. Badania terenowe wykazują, że użytkownicy orlików uprawiają taką formę aktywności najczęściej na obiektach z zainstalowanymi ławkami rezerwowych lub trybunami, co pozwala komfortowo siedzieć przy boisku, nie przeszkadzając grającym. Na przykład podczas organizowanych turniejów rodzice chcą oglądać zmagania swoich dzieci i potrzebują do tego odpowiedniego wyposażenia obiektu. Na częstochowskich

boiskach nie ma tradycyjnych trybun. Jedynie orlik przy SP54 ma wzdłuż boiska ławki (fotografia 2), ale niestety znajdują się one za siatką utrudniając śledzenie przebiegu gry. Z kolei na orlikach przy SP52 i SP53 do oglądania meczów wykorzystuje się schodki prowadzące z budynku sanitarnego w kierunku boiska (fotografia 3).

Fotografia 3. Schodki pełniące rolę trybun na orliku przy SP52
Źródło: fot. M. Wojtkiewicz, 2022

Należy rozróżnić rekreację bierną za dnia od tej uprawianej wieczorami i nocą. Zróżnicowane formy aktywności w ciągu dnia prowadzą do stopniowego zużycia eksploatowanych obiektów, natomiast w nocy i wieczorem często generowane są znaczne straty dla zarządcy. Przykładem boiska będącego miejscem wieczornych spotkań młodzieży jest orlik przy SP9 – użytkownikom sprzyja lokalizacja w centralnej części miasta oraz zainstalowane ławki rezerwowych (fotografia 4).

Fotografia 4. Ławka rezerwowych na orliku przy SP9
Źródło: fot. M. Wojtkiewicz, 2022

Podczas wykonywania badań przebywało tam więcej osób, które nie uprawiały sportu, niż grających. Z wywiadu przeprowadzonego z zarządcą wynika, że obiekt

nie posiada ochroniarza, co ułatwia młodzieży organizowanie imprez, podczas których spożywany jest alkohol. Największym problemem, nierozwiązanym do dziś mimo licznych interwencji policji, jest handel narkotykami na terenie orlika. Prowadzi to do wielu nieprzyjemnych konsekwencji, ponieważ przebywająca tu społeczność pod wpływem środków odurzających staje się skłonna do kradzieży, pobić, a także dewastacji obiektu. Monitoring nie ma funkcji nagrywania nocą, o czym użytkownicy wiedzą, niemożliwa jest więc ich identyfikacja. To nie jest jedyny obiekt borykający się z tego typu problemami – np. na terenie orlika SP38 rozpalono ognisko na samym środku boiska, wylamywane są kraty, regularnie rozrzucone są papierosy. Dyrektor szkoły doszła do porozumienia z rodzicami sprawców i to oni pokryli koszty napraw, a niektórzy włączyli się w akcje renowacyjne. Centra imprez stanowią również dwa ogólnodostępne orliki przy SP49 i SP54, ale jedyne szkody na ich terenie, jakie zauważają zarządcy, to pozostawione butelki po alkoholu oraz niedopałki papierosów, co pokazuje, że społeczność użytkująca dany obiekt jako miejsce swoich spotkań stara się go nie niszczyć, aby w tygodniu znów móc korzystać w pełni z jego funkcjonalności. Znaczący incydent miał miejsce na orliku przy SP53, gdzie zimą 2021 r. do budynku sanitarnego włamała się grupa kilkunastu osób w celu urządzenia imprezy, niszcząc przy tym większość sprzętu przechowywanego w środku. Według zarządcy to najbardziej dewastowany obiekt w Częstochowie, ponieważ regularnie niszczone jest ogrodzenie, imprezujący rozrywają i rozciągają siatki oraz piłkochwyty, a także śmieć (Wojtkiewicz, 2022). Innym przykładem jest nielegalne graffiti powstałe na ścianie przy orliku SP9, które mogłoby być uznane za przejaw rekreacji twórczej, gdyby zarządca wyraził na nie zgodę. Jedyne orliki najmniej dostępne (SP52 i TZN) nie są demolowane, wynika to z braku możliwości lub opłacalności robienia wieczornych imprez przez okoliczną młodzież, na co wpływ ma zagospodarowanie obiektów i ich lokalizacja. Ogrodzenie orlika TZN jest na tyle wysokie, że nie da się przez nie przejść, SP52 natomiast znajduje się daleko od centrum, wśród terenów niezagospodarowanych i o słabej dostępności transportowej.

Dewastacje, patologiczne zachowania oraz sama chęć wykorzystywania orlików w celach spotkań ze znajomymi są spowodowane brakiem miejsc sprzyjających wieczornej, kulturalnej rekreacji młodych ludzi w Częstochowie. Problem niszczenia orlików jest zjawiskiem powszechnym i dotyczy również obiektów w innych miastach. Niszczenie zaplecza sanitarno-szatniowego (urywanie klamek, wulgarne napisy, imprezy, którym towarzyszą alkohol i inne używki) miało miejsce m.in. w 2018 r. na orliku przy XXV Liceum Ogólnokształcącym w Łodzi, gdzie zarządcy kompleksu, po licznych interwencjach własnych oraz

policji, w akcie desperacji osiągnęli porozumienie z chuliganami: zezwolono im na tę kontrowersyjną formę rekreacji biernej pod warunkiem nieniszczenia obiektu (Jeżewski, 2019).

Przeprowadzone analizy dowiodły, że dla osób chcących korzystać z orlików w celach uprawiania rekreacji ruchowej przeszkodą nie stanowią ani dostępność transportowa, czasowa, czy informacyjna, ani brak odpowiedniego zagospodarowania. Jednakże niewystarczająca troska o te obiekty ze strony zarządców sprawia, że mogą być one niszczone, a podejmowane próby nielegalnego wejścia (np. robienie dziur w siatce, aby dostać się na zamknięty obiekt) bywają niebezpieczne dla użytkowników. Istotnym problemem, wynikającym z braku funduszy na monitoring oraz ochronę, jest brak możliwości kontroli osób, które preferują rekreację bierną nocą.

5. PODSUMOWANIE

Interpretacja wyników badań terenowych pozwoliła na dostrzeżenie zależności między czynnikami lokalizacyjnymi, dostępnością oraz infrastrukturą orlików a sposobami ich użytkowania, a także na opracowanie analizy SWOT (tabela 5, zob. s. 102–103). W zamierzeniu obiekty te miały być ogólnodostępne i służyć propagowaniu aktywnego stylu życia. Na dostępność obiektu składa się kilka elementów, w projekcie „Moje Boisko – Orlik 2012” nie sprecyzowano, jak dokładnie rozumieć to pojęcie. Założenie krzewienia kultury fizycznej wskazywało jednoznacznie, że obiekt powinien być dostosowany do potrzeb rekreacji ruchowej, edukacji fizycznej oraz sportu, czemu odpowiada podstawowa infrastruktura. Wielofunkcyjność orlików generuje pierwszy problem związany z ich użytkowaniem, którym jest pogodzenie interesów szkół, klubów sportowych i rekreantów, co wpływa negatywnie na dostępność czasową obiektów. Badane kompleksy w Częstochowie w ciągu tygodnia wykorzystywane są przez szkoły do wczesnych godzin popołudniowych, zaś późnym popołudniem pozostają do dyspozycji profesjonalnych klubów sportowych. Rekreanci mogą przyjść na orliki w weekend, lecz wówczas część z nich jest zamknięta, w okresie wiosennym i letnim z kolei organizowane są wydarzenia sprzyjające rekreacji kulturalno-rozrywkowej, a nie ruchowej. Kluby sportowe nie organizują treningów codziennie, lecz słaby rozwój dostępności informacyjnej sprawia, że w praktyce uzyskanie danych dotyczących godzin otwarcia obiektu dla innych użytkowników jest niemożliwe – kluby nie są zobligowane do komunikowania zarządców orlików o tym, kiedy dokładnie będą wykorzystywać obiekt, brakuje internetowych systemów rezerwacji, a dodzwonienie się do zarządców znających obłożenie orlika bywa trudne. W efekcie

Tabela 5. Użytkowanie orlików w Częstochowie w celach rekreacyjnych – analiza SWOT

Kategoria	Czynniki wewnętrzne	
	mocne strony	słabe strony
Lokalizacja	<ul style="list-style-type: none"> – położenie w centralnej części miasta, na obszarach o dużej gęstości zaludnienia – komplementarność wobec innych obiektów rekreacyjnych, zapewniających możliwości uprawiania innych form aktywności niż ruchowa – przemyślane rozmieszczenie – nie ma orlików w zachodniej części miasta, gdzie są inne obiekty rekreacyjne (np. wielkopowierzchniowy kompleks „Lisinieć”) 	<ul style="list-style-type: none"> – brak orlików na wschód od DK1
Dostępność transportowa	<ul style="list-style-type: none"> – położenie w odległości do 500 m od przystanków komunikacji miejskiej – stojaki na rowery, ścieżki rowerowe – parkingi 	<ul style="list-style-type: none"> – brak bezpośrednich połączeń komunikacyjnych z orlikiem przy SP52 z niektórych części miasta – brak ścieżki rowerowej przy SP38 – brak parkingu przy SP52
Dostępność czasowa	<ul style="list-style-type: none"> – możliwość korzystania z orlików przez cały rok – jupitery umożliwiające grę w każdych warunkach oświetleniowych 	<ul style="list-style-type: none"> – konieczność udostępniania orlika na lekcje wychowania fizycznego oraz treningi profesjonalnych klubów sportowych i rekreantów, wpływająca na istotne ograniczanie czasu dla każdej z tych grup – zamknięcie części orlików w weekend – organizowanie imprez i wydarzeń w weekendy uniemożliwiające wówczas rekreację ruchową – niejasne warunki udostępniania orlików w trudnych warunkach pogodowych
Dostępność informacyjna	<ul style="list-style-type: none"> – dane kontaktowe do zarządcy umieszczone na stronach internetowych szkół – wymiana informacji dotyczących możliwości korzystania z orlików pomiędzy znającymi się częstochowianami regularnie użytkującymi orliki 	<ul style="list-style-type: none"> – brak informacji o godzinach otwarcia na obiekcie, na stronach internetowych i w mediach społecznościowych szkół – utrudniony kontakt telefoniczny z zarządcami – brak systemu rezerwacji wejścia na obiekt
Zagospodarowanie	<ul style="list-style-type: none"> – dobra infrastruktura rekreacyjna (boiska z dobrze utrzymaną nawierzchnią i wyraźnymi liniami, bramki, kosze, siatki) – możliwość uprawiania zróżnicowanych form rekreacji ruchowej – możliwość wypożyczenia sprzętu sportowego (SP54) – dobre zabezpieczenia przed wyrzuceniem piłki w czasie gry (piłkochwyty, ogrodzenia) 	<ul style="list-style-type: none"> – ograniczony dostęp do budynków sanitarnych i szatni lub ich brak – brak możliwości wypożyczenia sprzętu sportowego na większości orlików – brak kadry – animatorów, konserwatorów, ochrony – brak zagospodarowania do rekreacji biernej w ciągu dnia – brak monitoringu nocnego
Kategoria	Czynniki zewnętrzne	
	szanse	zagrożenia
Lokalizacja	<ul style="list-style-type: none"> – możliwość przekształcenia w orliki niedoinwestowanych boisk na Zawodziu-Dąbiu lub w Rakowie – możliwość włączenia się w finansowanie projektu budowy orlików we wschodnich dzielnicach miasta przez zamieszkałych tam zamożnych mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> – ryzyko wykorzystywania orlików przez kluby sportowe, zwłaszcza Raków i Skrę
Dostępność transportowa	<ul style="list-style-type: none"> – możliwość wykorzystania na parking pustego placu przy SP52 	<ul style="list-style-type: none"> – brak funduszy
Dostępność czasowa	<ul style="list-style-type: none"> – możliwość udostępniania wszystkich obiektów w weekend – ustalenie stałych godzin wykorzystania obiektów na cele edukacyjne i sportowe – możliwość zdobycia funduszy przez kluby sportowe i ich powrót na własne, odrestaurowane boiska – doprecyzowanie godzin otwarcia obiektów dla rekreantów – doprecyzowanie warunków korzystania z obiektów w niesprzyjających warunkach pogodowych 	<ul style="list-style-type: none"> – ryzyko uszkodzenia ciała w czasie gry w trudnych warunkach pogodowych – brak funduszy na personel mogący zajmować się obiektem

Dostępność informacyjna	– możliwość bezpłatnego zamieszczania informacji o otwarciu obiektów przez szkoły na własnych stronach internetowych i portalach społecznościowych	– brak inicjatywy i chęci ze strony zarządców
Zagospodarowanie	– możliwość zdobycia finansowania z małych grantów na monitoring – możliwość wprowadzania symbolicznych opłat za użytkowanie obiektu, zwłaszcza od dorosłych – zacieśnienie współpracy z policją – wypracowanie z psychologiem szkolnym metod pracy z trudną młodzieżą – zaangażowanie młodzieży w prace na orliku – wznawiane, skoordynowane działania dotyczące orlików, umożliwiające pozyskanie funduszy i kadry (np. Lokalny Animator Sportu – Projekt Orlik 2022)	– problem z komunikacją z młodzieżą użytkującą orlik w nieprawidłowy sposób – brak funduszy na ochronę – poczucie bezradności w walce z patologią

Źródło: opracowanie własne.

osoby zainteresowane rekreacją ruchową często przyjeżdżają na orliki bez pewności, czy będą mieć możliwość użytkowania boiska. Chętni do skorzystania z orlików bywają tak zdeterminowani, by na nie wejść, że przechodzą przez ogrodzenia lub dziury w siatkach, które są stałym elementem tych obiektów – zarządcy z czasem przestają je naprawiać, gdyż ich wysiłek nie przynosi rezultatu. Niewłaściwa dostępność informacyjna wpływa więc nie tylko na ograniczone możliwości korzystania z obiektu, lecz pośrednio przyczynia się do obniżenia stanu technicznego infrastruktury. Rozwiązaniem byłoby upowszechnienie informacji dotyczących godzin otwarcia obiektu (na stronie internetowej, na tablicy zamieszczonej na wejściu do kompleksu), a przede wszystkim zapewnienie możliwości uprawiania rekreacji ruchowej na wszystkich orlikach w weekend. Problem dostępności czasowej i informacyjnej w szczególności dotyczy tych obiektów, które wejście uzależniają od warunków pogodowych, w żaden sposób ich nie precyzując. Jest to o tyle kuriozalna sytuacja, że niekorzystna aura nie zniechęca rekreantów, którzy są gotowi nie tylko grać na orlikach, ale nawet uczestniczyć w pracach porządkowych (np. odśnieżanie, grabienie liści), by móc skorzystać z obiektu.

Większość orlików w Częstochowie skoncentrowana jest w środkowej części miasta, przy szkołach. Lokalizacja orlików w tych dzielnicach, gdzie dominują tereny usługowo-mieszkaniowe, jest słuszna, zwłaszcza że obrzeża to tereny rolnicze oraz zieleni i lasów, na których są inne obiekty rekreacyjne (np. Park Wypoczynkowy „Lisiniec”). Problematyczny jest brak orlików w części miasta leżącej na wschód od DK1, która stanowi istotną barierę dla osób przemieszczających się ze wschodniej do centralnej Częstochowy. Są to tereny gospodarcze oraz mieszkaniowe (zabudowa jednorodzinna, mała gęstość zaludnienia w dzielnicach Wyczerpy-Aniołów, Zawodzie-Dąbie, Zawodzie-Dąbie

Huta, Mirów, a zabudowa wielokondygnacyjna i duża gęstość zaludnienia – aż 1002 os./km² – w Rakowie), gdzie warto zainwestować w ogólnodostępne kompleksy boisk, szczególnie przy placówkach edukacyjnych (rysunek 4, zob. s. 104). Orlików brakuje także w zachodniej części miasta, jednak dojazd stamtąd do centrum, w którym są tego typu obiekty, jest łatwiejszy i bezpieczniejszy niż z dzielnic położonych na wschód od DK1, dlatego, w opinii autorów, w pierwszej kolejności powinno się zainwestować w orliki w dzielnicach Raków, Zawodzie-Dąbie oraz Wyczerpy.

Dostępność transportowa jest bardzo dobra – do wszystkich orlików możliwy jest dojazd komunikacją miejską, samochodem i rowerem. Problemem jest jedynie brak parkingu przy odizolowanym obiekcie przy SP52 – w jego sąsiedztwie są tereny niezainwestowane, które można przeznaczyć na miejsca postojowe dla samochodów.

O wykorzystaniu rekreacyjnym orlików w znacznej mierze decyduje ich zagospodarowanie, które służyć miało głównie rekreacji czynnej. Zagospodarowanie kompleksów spełnia wymogi projektu „Moje Boisko – Orlik 2012” i umożliwia uprawianie zróżnicowanych form rekreacji ruchowej, jednak zwykle użytkowane są jedynie boiska do piłki nożnej, zaś potencjał pozostałych obiektów (boiska do koszykówki, siatkówki, bieżnie) nie jest w pełni wykorzystywany. Może to być związane z faktem, że na orliki przychodzą głównie chłopcy zainteresowani piłką nożną, którym nie zaszczycono sympatii do innych dyscyplin. Możliwe, że jest tak na skutek kultury tego sportu w Częstochowie, edukacji szkolnej, ale też braku animatorów na orlikach, którzy mogliby ukierunkowywać młodzież, wskazując im różnorodność opcji rekreacji fizycznej. Brakuje infrastruktury towarzyszącej (dostępu do toalet, szatni) oraz wyposażenia, dlatego większość rekreantów przynosi ze sobą potrzebny sprzęt (np. piłki). Zagrodzone boiska i uzbrojenie terenu sprawiają,

rozbudowana baza towarzysząca, by obiekt spełniał swoje funkcje i służył budowaniu dobrych postaw społecznych.

Reasumując, orliki w Częstochowie są obiektami udostępnianymi różnym grupom użytkowników (uczniom, sportowcom, rekreantom). Ich kompleksowe wykorzystanie na cele rekreacyjne umożliwia dobra lokalizacja i dostępność komunikacyjna, utrudnia zaś ograniczona dostępność czasowa i informacyjna. Zagospodarowanie rekreacyjne sprzyja rekreacji ruchowej, natomiast infrastruktura towarzysząca jest niewystarczająca. Bez wątplenia orliki są obiektami potrzebnymi w Częstochowie, o czym świadczy determinacja użytkowników. Podstawowymi trudnościami związanymi z ich funkcjonowaniem są: brak funduszy na ochronę, brak pomysłów dotyczących rozwiązania problemów aktów wandalizmu oraz brak koordynacji terminarza udostępniania obiektów. W opinii autorów dobrym rozwiązaniem byłoby poszerzenie możliwości poprawy sytuacji materialnej zarządców orlików, np. dzięki symbolicznym opłatom za użytkowanie boisk, sprzedaż napojów, a przede wszystkim zaangażowaniu pełnych pasji i entuzjazmu rekreantów w pomoc w zdobyciu dofinansowania, np. małe granty, projekty budżetu obywatelskiego, co dodatkowo przyczyniłoby się do propagowania rekreacji realizowanej przez działalność społeczną. Podjęte w artykule rozważania warto rozszerzyć o zagadnienia związane z rolą animatorów w wykorzystaniu orlików na cele rekreacyjne w przestrzeni miejskiej przez różne grupy wiekowe, w tym osoby starsze, które mają ograniczone możliwości korzystania z tej infrastruktury (por. Marnarczyk, Popławski, 2020). Autorzy proponują także przeprowadzenie analizy funkcjonowania i znaczenia orlików w kontekście lokalizacji, zagospodarowania i udostępniania innych obiektów sportowo-rekreacyjnych, sugerując, by analogiczne badania wykonać w innych miastach, co pozwoliłoby na prowadzenie studiów porównawczych, a w konsekwencji – na znalezienie rozwiązań optymalizujących funkcjonowanie orlików jako obiektów rekreacyjnych.

BIBLIOGRAFIA

- Apanowicz, J. (2002). *Metodologia ogólna*. Gdynia: BERNARDINUM.
- Apanowicz, J. (2005). *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*. Warszawa: Difin.
- Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bank Danych Lokalnych (2022). Pobrane z: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> (23.09.2022).
- Bielec, G., Półtorak, W., Warchoń, K. (2011). *Zarys teorii i metodyki rekreacji ruchowej*. Kraków: Proksenia.
- Biernat, E., Piątkowska, M., Zembura, P., Gołdys, A. (2017). Problem zarządzania orlikami z perspektywy animatorów z gmin wiejskich i miejskich. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 18, 429–444.
- Bocheński, T. (2018). Badania dostępności transportowej ze szczególnym uwzględnieniem kolei. W: S. Sitek (red.), „*Stare i nowe*” problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej (s. 103–121). Sosnowiec: Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi.
- Bródka, S. (2004). *Zmiany przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego w latach 1975–1997*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Cieplik, J., Sołtysik, M. (2012). Próba oceny dostępności komunikacyjnej wybranych obiektów kultury materialnej i terenów rekreacyjnych Wrocławia dla mieszkańców obszarów podmiejskich. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 18, 32–43.
- Cudny, W. (2006). *Przemiany przestrzenne i funkcjonalne Tomaszowa Mazowieckiego w okresie transformacji ustrojowej*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Diagnoza społeczno-gospodarcza sporządzona na potrzeby Miejskiego Programu Rewitalizacji dla Częstochowy na lata 2016–2025. Załącznik Nr 6 do Uchwały Nr 356.XXVIII.2016 Rady Miasta Częstochowa z dnia 25 sierpnia 2016 r.
- Drzewiecki, M. (1992). *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*. Warszawa: Instytut Turystyki.
- Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Gołdys, A. (2020). *Ciało w politykach publicznych. Boiska orlik jako przestrzeń biopolityki* [dysertacja doktorska]. Uniwersytet Warszawski, Wydział Socjologii.
- Gołdys, A., Stec, M., Wiśnicka, M., Włoch, R. (2013). *Orliki i Animatorzy. Raport z badań prowadzonych w ramach Akademii Animatora*. Pobrane z: <https://sportimpakt.org/wp-content/uploads/2016/08/Nasz-Orlik-raport-2013.pdf> (23.09.2022).
- Guzik, R., Kołoś, A., Taczanowski, J. (2017). Transport publiczny atrakcją turystyczną? W: M. Drewnik, M. Mika (red.), *Człowiek i jego działania: spojrzenie geografów* (s. 133–146). Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.
- Jaremen, D.E., Nawrocka, E. (2012). Rola dostępności komunikacyjnej obszaru recepcji turystycznej w kształtowaniu popytu turystycznego. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 83, 401–414.
- Jeżewski, A. (2019). *Wykorzystanie kompleksu sportowego XXV LO im. Stefana Żeromskiego „Moje Boisko – Orlik 2012” na cele rekreacyjne* [maszynopis pracy licencjackiej]. Uniwersytet Łódzki, Instytut Geografii Miast i Turyzmu.
- Kadenaci, A. (2017). Transformacja przestrzeni sportowych w Warszawie. *Kultura Współczesna. Teoria. Interpretacje. Praktyka*, 94 (1), 113–120.
- Kasprzak, K., Kurczewski, R., Raszka, B. (2001). Zagospodarowanie przestrzenne terenów rekreacyjnych. W: I. Kielbasiewicz-Drozdowska, W. Siwiński (red.), *Teoria i metodyka rekreacji (zagadnienia podstawowe)* (s. 167–198). Poznań: Akademia Wychowania Fizycznego.
- Kielbasiewicz-Drozdowska, I. (2001). Zarys rozwoju refleksji teoretycznej nad problematyką rekreacji. W: I. Kielbasiewicz-Drozdowska, W. Siwiński (red.), *Teoria i metodyka rekreacji (zagadnienia podstawowe)* (s. 9–28). Poznań: Akademia Wychowania Fizycznego.
- Konecki, K. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krzymowska-Kostrowicka, A. (1980). *Terytorialny system rekreacyjny. Analiza struktury i charakteru powiązań*. Wrocław: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN – Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Księżki, K., Neścioruk, K. (2016). Kartograficzna metoda badań w analizie turystyki kulturowej. *Turystyka Kulturowa*, 2, 86–100.
- Kurek, W., Mika, M. (2007). *Turystyka jako przedmiot badań naukowych*. W: W. Kurek (red.), *Turystyka* (s. 11–49). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Liszewski, S. (1973). *Użytkowanie ziemi w miastach województwa opolskiego*. Opole: Instytut Śląski.
- Liszewski, S., Baczarow, M. (1998). Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. *Turyzm*, 8 (1), 39–67. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.8.1.04>
- Mamcarczyk, M., Popławski, Ł. (2020). Access to sport facilities, social and intergenerational integration: A case study. *European Research Studies Journal*, 23 (2), 577–591. <https://doi.org/10.35808/ersj/1610>
- Matczak, A., Szymańska, D. (1997). *Studia nad strukturą przestrzenno-funkcjonalną miasta. Przykład Brodnica*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Miedzińska, I. (2005). Dostępność komunikacyjna systemach rekreacyjnych na przykładzie Pojezierza Lubuskiego. *Turystryka i Rekreacja*, 1, 121–124.
- Milewski, D. (2011). Dostępność transportowa jako czynnik kształtujący atrakcyjność turystyczną województwa zachodniopomorskiego. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 16, 181–200.
- Ministerstwo Sportu i Turystyki (2008). *Sprawozdanie z realizacji programu „Moje Boisko – Orlik 2012”*. Pobrane z: <https://bip.msit.gov.pl/download/2/1925/Orlik2008grudzien.pdf> (23.09.2022).
- Ministerstwo Sportu i Turystyki (2015). *Informacja Ministra Sportu i Turystyki na temat realizacji programów „Moje Boisko – Orlik 2012” i „Biały Orlik” w latach 2008–2012*. Pobrane z: https://bip.msit.gov.pl/download/2/5304/Informacja_nt_realizacji_programow_Moje_Boisko_Orlik_2012_i_Bialy_Orlik_w_latach_2008-2012.pdf (23.09.2022).
- MPK (2022). Pobrane z: <https://www.mpk.czest.pl/> (31.05.2022).
- Oldenburg, R. (1999). *The great good place: Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. New York: MARLOWE & CO.
- Pawlikowska-Piechotka, A. (2009). *Zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne*. Gdynia: Novae Res.
- Pilawska, A., Pilawski, A., Petryński, W. (2003). *Zarys teorii i metodyki rekreacji ruchowej*. Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa.
- Playarena.pl (2022). Pobrane z: <https://playarena.pl/pomoc> (23.09.2022).
- Preobrażenski, W. (1975). *Tieoreticzeskije osnovy riekrieacyonnoj gieografii*. Moskwa: Nauka [w jęz. ros.].
- Projekt Społeczny 2012 Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego (2012). *Moje Boisko Orlik 2012 szansą na rozwój aktywności społecznej. Raport z badań jakościowych wykonanych na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki*. Pobrane z: https://bip.msit.gov.pl/download/2/2599/Raport_z_badan_jakosciowych_Moje_Boisko_Orlik_2012_szansa_na_rozwoj_aktywnosci_spolecznej_cz_I.pdf (23.09.2022).
- PZPN (2022). Pobrane z: https://www.pzpn.pl/public/system/files/site_content/941/1776-UNIFIKACJA%20Kolegium%20S%C4%99dzi%C3%B3w.pdf (23.09.2022).
- Rudnicki, M. (2010). Dostępność komunikacyjna jako czynnik decydujący o konkurencyjności miasta Krakowa na globalnym rynku turystycznym. W: J. Sala (red.), *Konkurencyjność miast i regionów na globalnym rynku turystycznym* (s. 237–255). Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Seweryn, R. (1999). Ocena dostępności komunikacyjnej Polski dla turystów zagranicznych. *Problemy Turystyki*, 22 (2), 67–90.
- Sołowiej, D. (1992). *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- SP9 (2022). Pobrane z: <https://sp09czestochowa.edupage.org/> (31.05.2022).
- SP38 (2022). Pobrane z: <https://sp38.czest.pl/> (31.05.2022).
- SP49 (2022). Pobrane z: <http://sp49czest.szkolnastrona.pl/> (31.05.2022).
- SP52 (2022). Pobrane z: <https://sp52czest.szkolnastrona.pl/> (31.05.2022).
- SP53 (2022). Pobrane z: <https://sp53czest.szkolnastrona.pl/> (31.05.2022).
- SP54 (2022). Pobrane z: <http://sp54czest.szkolnastrona.pl/> (31.05.2022).
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Częstochowy* (2019). Pobrane z: https://www.czestochowa.pl/page_id=1000288 (31.05.2022).
- TZN (2022). Pobrane z: <https://tzn.edu.pl/> (31.05.2022).
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*. DzU 2019, poz. 1696.
- Warszyska, J., Jackowski, A. (1978). *Podstawy geografii turystyki*. Warszawa: PWN.
- Włoch, R., Gołdys, A., Rogaczewska, M., Szymborska, M. (2013). Społeczne funkcje małej infrastruktury sportowej: boiska Orlik jako „trzecie miejsca”. W: R. Kossakowski, K. Stachura, A. Strzałkowska, M. Żadkowska (red.), *Futbol i cała reszta. Sport w perspektywie nauk społecznych* (s. 121–143). Poczółki: Wydawnictwo Orbis Exterior.
- Wodniak, K. (2021). Social leverage of sporting mega-events and co-production: The case study of Orlik facilities in Poland after EURO 2012. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 13 (1), 85–104. <https://doi.org/10.1080/19406940.2020.1859585>
- Wojtkiewicz, M. (2022). *Lokalizacja, dostępność i użytkowanie orlików w Częstochowie* [maszynopis pracy licencjackiej]. Uniwersytet Łódzki, Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji.
- Zawilińska, B. (2011). *Baza i dostępność komunikacyjna*. W: M. Mika (red.), *Kraków jako ośrodek turystyczny* (s. 127–146). Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.

Artykuł wpłynął:
6 października 2022
Zaakceptowano do druku:
28 grudnia 2022